

AN UNPROMISING DYNASTIC SUCCESSION IN THE
THIRD CENTURY: HOSTILIAN AND VOLUSIAN AS
PRINCIPIES IVVENTVTIS ON ROMAN IMPERIAL
COINAGE (AD 251)

Moisés ANTIQUEIRA
(Universidade Estadual do Oeste do Paraná, Brazil)

Gilvan Ventura DA SILVA
(Universidade Federal do Espírito Santo, Brazil)

Keywords: *third-century Roman emperorship, succession of power, Hostilian and Volusian, imperial coinage.*

Abstract: *When Trebonianus Gallus was acclaimed emperor after the Battle of Abrittus, which resulted in the death of Decius and Herennius Etruscus at the hands of the Goths, it might have seemed that the imperial succession was completed. However, Decius was survived by another son, the fifteen-year-old Hostilian, who in fact held the title of Caesar at that time. Then an imperial collegiate was constituted by Gallus, Hostilian, and Volusian (Gallus' son). Dynastic coin types bearing the title PRINCIPI IVVENTVTIS ("to the prince of youth") were struck at Rome for both Hostilian and Volusian in the summer of 251. We explain how these coins were intended to promote Volusian, rather than Hostilian, as the favored successor to his father.*

Cuvinte-cheie: *Imperiul roman în secolul al III-lea, succesiunea puterii, Hostilian și Volusian, monede imperiale.*

Rezumat: *O succesiune dinastică fără perspectivă: Hostilian și Volusian ca principes iuventutis pe monede imperiale romane (251 d.H.). Când Trebonianus Gallus a fost aclamat împărat după bătălia de la Abrittus, care a dus la moartea lui Decius și a lui Herennius Etruscus, ar fi putut părea că succesiunea imperială a fost încheiată. De la Decius, însă, a supraviețuit un alt fiu, Hostilian, în vârstă de cincisprezece ani, care la acea vreme deținea titlul de Caesar. Apoi, un colegiu imperial a fost constituit de Gallus, Hostilian și Volusian (fiul lui Gallus). Tipuri de monede dinastice purtând titlul legenda PRINCIPI IVVENTVTIS („principelui tinereții”) au fost bătute la Roma atât pentru Hostilian, cât și pentru Volusian în vara anului 251. Explicăm modul în care aceste monede au fost menite să promoveze pe Volusian, mai degrabă decât Hostilian, ca favorit al succesorul tatălui său.*

ASPECTE MORALE ALE CRIZEI IMPERIULUI ROMAN DIN PERSPECTIVA BREVIATORILOR LATINI TÂRZII

Cozmin-Valerian BROȘTEANU

(Centrul de Studii Clasice și Creștine, Facultatea de Istorie,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

Keywords: *Roman Empire, Late Antiquity, crisis of the third century, abbreviated works, moral aspects.*

Abstract: *Moral aspects of the crisis of Roman Empire from the perspective of latin breviators* Throughout its existence, the Roman Empire experienced difficult periods. One such period took place between 235-284, when there were numerous usurpations, barbarian invasions, secessionist movements, civil wars, etc. In historiographical sources, this period is known as the crisis of the Roman Empire in the mid-IIIrd century. Within the following pages we have set out to analyze information from the works of Latin historians of the IVth century - Aurelius Victor, Eutropius, Festus and Pseudo-Aurelius Victor. Specifically, we have looked at the moral aspects of the crisis of the Roman Empire found in the works written by these four historians.

Cuvinte-cheie: *Imperiul Roman, Antichitatea târzie, criza secolului al III-lea, breviaria, aspecte morale.*

Rezumat: *De-a lungul existenței sale, Imperiul Roman a cunoscut și perioade dificile. O astfel de perioadă este cea dintre 235-284, când au avut loc numeroase uzurpări, invazii barbare, mișcări secesioniste, războaie civile etc. În sursele istoriografice, această perioadă este cunoscută drept criza Imperiului Roman la mijlocul secolului al III-lea. În paginile următoare ne-am propus să analizăm informații din lucrările istoricilor latini din secolul al IV-lea Aurelius Victor, Eutropius, Festus și Pseudo-Aurelius Victor. Concret, am analizat aspectele morale ale crizei Imperiului Roman găsite în lucrările scrise de acești patru istorici.*

“AM I IMMORTAL?”. AUGUSTINE’S RESPONSES IN THE EARLY DIALOGUES

Claudio César CALABRESE, Ethel JUNCO
(Instituto de Humanidades, Universidad Panamericana, México)

Keywords: *Augustine of Hippo, first dialogues, soul, immortality, participation of God.*

Summary: *In our article we follow Augustine’s arguments in favor of the immortality of the soul, linked to the experience of Cassiciacus; methodologically, we focus the unity of discourse on the question in the first person (“Am I immortal?”) and on the Neoplatonic line of reflection. There we recognize three instances: esse cum Deo or the soul that lives by faith, non esse sine Deo or the soul that seeks wisdom without having found faith, and regressus in rationem or turn of the soul that takes up the fact of faith by the rational way. Despite the difficulty of the solutions, proportional to the size of the problem, and the predominance of the aporetic argument, the author confirms the need for an absolute starting point in reasoning. This conclusion will be the basis for the treatment of the problem in later works, providing the key to the first person in the question of immortality.*

Cuvinte-cheie: *Augustin de Hippona, dialoguri timpurii, suflet, nemurire, participarea lui Dumnezeu.*

Rezumat: *„Sunt nemuritor?”. Răspunsurile lui Augustin în dialogurile timpurii. În articolul nostru urmărim argumentele lui Augustin în favoarea nemuririi sufletului, legate de experiența lui Cassiciacus; metodologic, focalizăm unitatea discursului pe întrebarea la persoana întâi („Sunt nemuritor?”) și pe linia de reflecție neoplatonică. Acolo recunoaștem trei exemple: esse cum Deo sau sufletul care trăiește prin credință, non esse sine Deo sau sufletul care caută înțelepciunea fără să-și fi găsit credința și regressus in rationem sau turnul sufletului care preia faptul credinței pe cale rațională. În ciuda dificultății soluțiilor, proporțională cu dimensiunea problemei, și a predominanței argumentului aporetic, autorul confirmă necesitatea unui punct de plecare absolut în raționament. Această concluzie va sta la baza tratării problemei în lucrările ulterioare, oferind cheia primei persoane în problema nemuririi.*

**LAUS MARTYRIS... TUA LAUS EST. I CARMİ XV E XVI
DI PAOLINO DI NOLA, FRA TRADIZIONE EPICA
ED EXEMPLUM NEOPLATONICO**

Maria Carolina CAMPONE
(Dipartimento Umanistico, Accademia Militare "Nunziatella",
Napoli, Italia)

Keywords: *Paulinus Nolanus, neoplatonism, Christian epos, late antique exemplum.*

Abstract: *Laus martyrīs ... tua laus est. The poems XV and XVI of Paulinus Nolanus between epic tradition and Neo-Platonic exemplum. The poems XV and XVI by Paulinus Nolanus constitute, in the author's corpus, a real vita Felicis, built on the basis of different literary genres, from the Hellenistic exemplum to the classical epos. The textual analysis demonstrates the harmony with the contemporary Neoplatonic reflection, which inspires the lexical choices and the ways of presenting the figure of the confessor, whose story is structured according to the key concepts of late antiquity philosophical schools. With the two poems examined, Paulinus anticipates some characteristics of the subsequent medieval epic and, at the same time, outlines the model of the politician of the new Christian era.*

Cuvinte-cheie: *Paulinus de Nola, neoplatonism, epos creștin, exemplum antic târziu.*

Rezumat: *Laus martyrīs ... tua laus est. Poeziile XV și XVI ale lui Paulinus de Nola între tradiția epică și exemplum neo-platonic. Poeziile XV și XVI ale lui Paulinus de Nola constituie, în corpus-ul autorului, o adevărată viață a lui Felix construită pe baza diferitelor genuri literare, de la exemplum elenistic până la epos clasic. Analiza textuală demonstrează armonia cu reflecția neoplatonică contemporană, care inspiră alegerile lexicale și modalitățile de prezentare a figurii mărturisitorului, a cărui poveste este structurată în conformitate cu conceptele-cheie ale școlilor filosofice ale antichității târzii. Cu cele două poezii examinate, Paulinus anticipează unele trăsături ale epopeei medievale ulterioare și, în același timp, conturează modelul politicianului noii ere creștine.*

LA RELIGIÓN DE ESTADO EN EL IMPERIO ROMANO ANTES DE CONSTANTINO. PODER, INTOLERANCIA Y CONTROL IDEOLÓGICO

Juan Ramón CARBÓ GARCÍA
(Universidad Católica de Murcia)

Keywords: *religious policy, Roman Empire, Christianity, tolerance, intolerance, religious violence, ideological control.*

Abstract: *The State Religion in the Roman Empire before Constantine. Power, intolerance and ideological control.* Within the framework of the study of the religious fact in its Western political context, in which Christianity is the fundamental reference – if not the only one –, the objective of this article is to analyze the religious policy of the Roman Empire at the time when Christianity made its appearance and then developed, considering their interaction prior to the time when the first edicts of religious “tolerance” were promulgated. This analysis will focus on four main aspects: 1- we will take a brief look to the Roman religious policy developed during its imperial conformation and the religious aspect of the process known as Romanization; 2- several paradigmatic cases of extreme violence will be presented as a religious policy of the Empire towards foreign territories, which will serve to dismantle any claim on an idyllic general religious tolerance of the Romans prior to their encounter with Christianity; 3- in the light of these attitudes, the focus will be on imperial persecutions within the Empire, especially – but not only – against Christians; 4- the Roman religious policy on the ideological use of certain state-type cults throughout the imperial age will be analyzed, something of vital importance to be able to understand the subsequent use of Christianity as a religion capable of bringing together all the citizens of the Empire and giving them a unique religious identity. All this will lead us to the culminating moment of the fourth century A.D., to Constantine and to Theodosius, to the so-called edicts of Roman religious tolerance and to the conversion of Christianity into “State Religion” of the Roman Empire. Through those four points, such as cardinal points of the map of the analysis, it will be possible to get a better understanding of the fundamental features of Roman religious policy towards other religions. And then, we will understand how could it happen that, in the course of a few centuries, the political attitude developed towards a new religion – although arising from another much older than the Roman one – went from indifference, contempt and even sporadic but increasingly implacable persecution, to tolerance and, shortly thereafter, to its political use, favorite first and unique later.

Cuvinte-cheie: *politică religioasă, Imperiul roman, creștinism, toleranță, intoleranță, violență religioasă, control ideologic.*

Rezumat: Religia de stat în Imperiul roman înainte de Constantin. Putere, intoleranță și control ideologic. În cadrul studiului faptului religios în contextul său politic occidental, în care creștinismul este referința fundamentală – dacă nu singura –, obiectivul acestui articol este de a analiza politica religioasă a Imperiului roman în momentul în care creștinismul și-a făcut apariția și apoi s-a dezvoltat, având în vedere interacțiunea lor înainte de vremea când au fost promulgate primele edicte de „toleranță” religioasă. Această analiză se va concentra pe patru aspecte principale: 1- vom arunca o scurtă privire asupra politicii religioase romane dezvoltate în timpul conformării sale imperiale și asupra aspectului religios al procesului cunoscut sub numele de romanizare; 2- mai multe cazuri paradigmatic de violență extremă vor fi prezentate ca o politică religioasă a Imperiului față de teritoriile străine, care va servi la demontarea oricărei pretenții de toleranță religioasă generală idilică a romanilor anterior în-tâlnirii lor cu creștinismul; 3- în lumina acestor atitudini, accentul va fi pus pe persecuțiile imperiale din interiorul Imperiului, în special – dar nu numai – împotriva creștinilor; 4- se va analiza politica religioasă romană privind folosirea ideologică a anumitor culte de tip statal de-a lungul epocii imperiale, lucru de o importanță vitală pentru a putea înțelege folosirea ulterioară a creștinismului ca religie capabilă să reunească toți cetățenii din Imperiului și dându-le o identitate religioasă unică. Toate acestea ne vor conduce la momentul culminant al secolului al IV-lea d.Hr., la Constantin și la Teodosie, la așa-zisele edicte ale toleranței religioase romane și la convertirea creștinismului în „religie de stat” a Imperiului roman. Prin aceste patru puncte, ca puncte cardinale ale hărții analizei, va fi posibilă o mai bună înțelegere a trăsăturilor fundamentale ale politicii religioase romane față de alte religii. Și atunci, vom înțelege cum s-a putut întâmpla ca, în decursul câtorva secole, atitudinea politică dezvoltată față de o nouă religie – deși izvo-râtă dintr-o altă mult mai veche decât cea romană – să treacă, de la indiferență, dispreț și chiar sporadică, dar implacabilă persecuție, la toleranță și, la scurt timp după aceea, la uzul ei politic, favorizată mai întâi și unică mai târziu.

GORGONS AND GHOSTS: EXITING THE UNDERWORLD IN HOMER AND VIRGIL

Lee FRATANTUONO

(National University of Ireland-Maynooth, Maynooth,
Co. Kildare, Ireland)

Key words: *Homer, Virgil, Odysseus, Aeneas, Gorgons, Medusa, Gates of Sleep.*

Abstract: *Close study of the close of the underworld passages in both Homer's Odyssey and Virgil's Aeneid reveals the influence of Homer's Gorgon imagery on Virgil's depiction of his hero's infernal exploits, and helps to illustrate a new interpretation for the enigma of the Ivory Gate.*

Cuvinte-cheie: *Homer, Vergiliu, Odiseu, Enea, Gorgona, Medusa, Porțile Somnului.*

Rezumat: Gordone și fantome: ieșirea din lumea infernală în Homer și Vergiliu. Studiul atent al încheierii pasajelor despre lumea de dincolo atât în *Odiseea* lui Homer, cât și în *Eneida* lui Vergiliu dezvăluie influența imaginilor Gorgonei ale lui Homer asupra descrierii de către Virgil a isprăvilor infernale ale eroului său și ajută la ilustrarea unei noi interpretări a enigmei Porții de Fildes.

UN VIAGGIO SENZA TEMPO: IL *DE NAVIGIO SUO* (*CARM. 10, 9*) DI VENANZIO FORTUNATO

Ornella FUOCO
(Università della Calabria, Italia)

Keywords: *Venantius Fortunatus, odeporic poetry, time, temporal uncertainty.*

Abstract: A timeless travel: Venantius Fortunatus' De navigio suo (carm. 10, 9). *Venantius Fortunatus' De navigio suo (carm. 10, 9), the description of a journey made by the poet from Metz to Andernach along the Moselle and Rhine rivers, has a lot of spatial information but it absolutely contains no time reference. The poet does not offer any information about the overall duration of the journey nor of its various stages; he does not place the journey in a particular season, nor does he include any of its stage into a specific part of the day. Temporal uncertainty also characterizes Venantius' other odeporic poems, even if it is not typical of the previous Latin odeporic poetry. Except when its transience is considered, as a matter of fact, time seems to be a meaningless dimension in Venantius' poetry, especially in relation to the past and the chronology of events. Venantius' poetry, actually, is very related to circumstances and characters of the present, although with recurring openings towards the future and eternity, especially in the expression of wishes and prayers.*

Cuvinte-cheie: *Venantius Fortunatus, poezia de călătorie, timp, incertitudine temporală.*

Rezumat: O călătorie atemporală: De navigio suo de Venantius Fortunatus (carm. 10, 9). *De navigio suo a lui Venantius Fortunatus (carm. 10, 9), descrierea unei călătorii făcute de poet de la Metz la Andernach de-a lungul râurilor Moselle și Rin, are o mulțime de informații spațiale, dar nu conține absolut nicio referință temporală. Poetul nu oferă nicio informație despre durata totală a călătoriei și nici despre diferitele sale etape; el nu plasează călătoria într-un anumit anotimp și nici nu menționează vreo etapă a acesteia într-o anumită*

parte a zilei. Incertitudinea temporală caracterizează și celelalte poeme de călătorie ale lui Venantius, chiar dacă această caracteristică nu este tipică poeziei latine anterioare de acest gen. Cu excepția cazului în care este luată în considerare trecerea sa, de fapt, timpul pare a fi o dimensiune lipsită de sens în poezia lui Venantius, mai ales în raport cu trecutul și cronologia evenimentelor. Poezia lui Venantius este, de fapt, foarte legată de împrejurări și personaje ale prezentului, deși cu deschideri recurente către viitor și eternitate, mai ales în exprimarea dorințelor și rugăciunilor.

L'IMAGE EPIGRAPHIQUE ET NUMISMATIQUE D'HADRIEN DANS L'HISPANIE: RAPPORTS AU CON- TEXTE GENERAL DE L'EMPIRE

M.ª Pilar GONZALEZ-CONDE PUENTE
Universidad de Alicante (España)

Keywords: *Hadrien, Hispania, Italica, Tarraco, milestones, coins.*

Abstract: *The epigraphic and numismatic image of Hadrian in Hispania: relationships with the general context of the Empire. Hadrian's public image has been projected in his time and in subsequent centuries through his intense legal and administrative activity, as well as his travels. His stay in Hispania was preceded by infrastructure works and improvements in the places where his presence was expected, although the journey made by the Prince in the Iberian Peninsula is still the subject of debate. These pages provide an update on this issue, as well as the transformation of Italica, the family homeland, and its reflection on the coins of the final years of his government, when a true "international program" was carried out.*

Cuvinte-cheie: *Hadrian, Hispania, Italica, Tarraco, miliaria, monede.*

Rezumat: *Imaginea epigrafică și numismatică a lui Hadrian în Hispania : raporturile cu contextul general al Imperiului. Imaginea publică a lui Hadrian a fost proiectată în timpul său și în secolele următoare prin activitatea sa juridică și administrativă intensă, precum și prin călătoriile sale. Șederea sa în Hispania a fost precedată de lucrări de infrastructură și îmbunătățiri în locurile în care era așteptată prezența sa, deși călătoria făcută de împărat în Peninsula Iberică este încă subiect de dezbateri. Acest text oferă o actualizare a acestei probleme, ca și observații pe marginea transformării orașului Italica, patria familiei, și reflectarea acesteia în emisiunile monetare din ultimii ani ai guvernării sale, când a fost realizat un adevărat „program internațional”.*

TIRANUL MOLDOVEAN ÎNTRE GÂNDIREA RENASCENTISTĂ ȘI DOMINAȚIA OTOMANĂ. REVOLTA BOIERILOR DIN 1523

Liviu PILAT

(Centrul de Cercetări privind Elitele Sociale și Ideologia Puterii,
Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

Keywords: *tyranny, history of power, Moldavia, Poland, Hungary, Ottomans, boyars, Luca Arbure.*

Abstract: *The Moldavian tyrant between thought and Ottoman domination. Boyars' revolt of 1523.* Studies dedicated to tyranny are few for Romanian Principalities and they are based especially on narrative sources which describe the bad government. On considers that tyranny was adopted in political vocabulary of Romanian elite on the middle of 17th century from Western political thought. An episode from the first half of the 16th century was completely ignored, being labeled as a simple struggle for power. In 1523, Stephan the Young ordered the execution of his main counselor, Luca Arbure, an event which provoked a revolt of Moldavian boyars. Seeking refuge in Poland, Hungary, and Wallachia the Moldavian boyars attempted enthroning a new voievode, but in the battle of Roman Stephan the Young defeated boyars' army. Our article focused on confrontation between Moldavian voievode and his counselors, Stephan the Young being accused of tyranny by his boyars. As a consequence, the Moldavian issue became a topic of debate at the international congresses of Wiener Neustadt and Bratislava. There, the refugee boyars presented their accusations and an emissary of prince defended his master and explained the reason of his actions. Following these discussions we get a new image of the conflict, including the influence of Renaissance thought and Ottoman threat on political rhetoric and making decision.

Cuvinte-cheie: *tiranie, istoria puterii, Moldova, Polonia, Ungaria, Imperiul Otoman, boieri, Luca Arbure.*

Rezumat: *Studiile dedicate tiraniei în principatele românești sunt puține și ele sunt bazate în special pe surse narrative care descriu reua guvernare, considerându-se că discursul despre tiranie a fost adoptat în vocabularul politic al elitei românești la jumătatea secolului al XVII-lea. Un episod din prima jumătate a secolului al XVI-lea a fost complet ignorant, el fiind etichetat ca o luptă pentru putere. În 1523, Ștefan cel Tânăr a ordonat execuția principalului său sfetnic, Luca Arbure, eveniment ce a provocat o revoltă a boierilor moldoveni. Refugiindu-se în Polonia, Ungaria și Țara Românească, boierii moldoveni au vrut să înscăuneze un nou voievod, dar în lupta de la Roman Ștefan cel Tânăr a învins oastea boierilor. Articolul nostru s-a concentrat asupra confruntării dintre voievodul Moldovei*

și șfeticii săi, Ștefan cel Tânăr fiind acuzat de tiranie de către boierii săi. În consecință, problema Moldovei a reprezentat un subiect de dezbatere la congresele internaționale de la Wiener Neustadt și Bratislava. Acolo, boierii refugiați și-au prezentat acuzațiile și un sol al voievodului a prezentat poziția domnului, oferind explicații în privința acțiunilor acestuia. Prin intermediul acestor discuții, avem o imagine nouă a conflictului, care include influențe ale gândirii renascentiste și consecințe ale dominației otomane asupra retoricii politice și a factorilor de decizie.

LAS BATALLAS GEMELAS DE MURSA (c. 260, 351), LAS USURPACIONES Y EL DESARROLLO CLAVE DE LA NUEVA CABALLERÍA EN EL EJÉRCITO ROMANO TARDÍO

Miguel P. SANCHO GÓMEZ

(Universidad Católica San Antonio, Murcia, España)

Palabras Clave: *ejército romano, usurpadores, caballería, Mursa, Magnencio, Constantio II, Crisis del siglo III, Antigüedad Tardía.*

Resumen: *En este trabajo ofreceremos unas pautas e ideas referentes a tres acontecimientos relacionados, como son las batallas llevadas a cabo en Mursa, actual Osijek, en Croacia, en los años c. 260 y 351, el desarrollo de la nueva caballería pesada romana en el marco del ejército romano tardío y el fenómeno de las usurpaciones, de esencial importancia en los siglos III y IV. Uniendo y poniendo en contexto estos tres temas trataremos de encontrar un retrato más claro de ese tiempo que nos ponga en condiciones de buscar soluciones históricas para estudiar mejor el periodo.*

Keywords: *Roman army, usurpers, cavalry, Mursa, Magnentius, Constantius II, Third Century Crisis, Late Antiquity.*

Abstract: *The twin battles at Mursa (c. 260, 351), the usurpations and the key development of the new cavalry in the Late Roman army. In this work we will offer some guidelines and ideas referring to three related events, such as the battles carried out in Mursa, current Osijek, in Croatia, in the years c. 260 and 351 AD, the development of the new heavy cavalry in the framework of the Late Roman Army, and the phenomenon of usurpations, of essential importance in the third and fourth centuries. Putting these three themes in context, we will try to find a clearer portrait for seeking historical solutions to better study the period.*

Cuvinte-cheie: *armata romană, uzurpări, cavalerie, Mursa, Magnentius, Constantius II, criza secolului al III-lea, Antichitatea târzie.*

Rezumat: Bătăliile gemene de la Mursa (c. 260, 351), uzurpările și rolul-cheie al noii cavalerii în armata romană târzie. În această lucrare vom oferi câteva lămuriri și idei referitoare la trei evenimente conexe, anume bătăliile purtate la Mursa, actuala Osijek, în Croația, în cca. 260 și 351 d. Hr., dezvoltarea noii cavalerii grele în cadrul armatei romane târzii și fenomenul uzurpărilor, de importanță esențială în secolele III și IV. Unind și punând aceste trei teme în context, vom încerca să găsim o imagine mai clară a vremurilor care să ne pună în situația de a căuta soluții istorice pentru a studia mai bine perioada.

IL MODELLO CICERONIANO DI PRINCEPS NELLA PRO MARCELLO

Antonella TEDESCHI

(Dipartimento di Studi Umanistici, Università di Foggia)

Keywords: *rhetoric*, *clementia*, *sapientia*, *princeps*.

Abstract: *The ciceronian model of princeps in the Pro Marcello.*

In the oration pronounced for the mercy to the ex-pompeian Marcus Claudius Marcellus (Pro Marcello), in september 46 a. C., Cicero praises Caesar's extraordinary virtues: mildness (mansuetudo), indulgence (clementia), moderation (modus) and wisdom (sapientia). Through praise, transformed into political suavioria, Cicero offers Caesar a model of good governance inspired by ethical qualities: this is the only way to ensure social pacification, to consolidate power and to achieve eternal memory among posterity. Cicero hands down to posterity the behavioral habitus of the moderate and good princeps destined – starting from the principate – for a long life.

Cuvinte-cheie: *retorică*, *clementia*, *sapientia*, *princeps*.

Rezumat: *Modelul ciceronian de princeps în Pro Marcello.* În discursul rostit pentru a mulțumi pentru rechemarea din exil a ex-pompeianul Marcus Claudius Marcellus (Pro Marcello), în septembrie 46 î.H., Cicero laudă virtuțile extraordinare ale lui Cezar: blândețea (mansuetudo), îngăduința (clementia), moderația (modus) și înțelepciunea (sapientia). Prin elogiul, transformat într-o suavioria politică, Cicero îi oferă lui Cezar un model de bună guvernare inspirat de calități etice: aceasta este calea care asigură pacificarea socială, care consolidează puterea și care lasă o amintire veșnică în rândul posterității. Cicero transmite posterității habitus-ul comportamental al principelui moderat și bun destinat – începând cu Principatul – unei lungi existențe.

IMPERIAL INSCRIPTIONS OF THE CONSTANTINIAN DYNASTY IN CELEIA

Julijana VIŠOČNIK
(Archdiocesan Archives of Ljubljana)

Keywords: *imperial inscriptions, emperors of the Constantinian dynasty, Celeia, East Alpine territory, 4th century.*

Abstract: *Numerous arguments speak in favour of the fact that when the Roman province of Noricum was established, Celeia was one of the most important Norican towns, which was most certainly contributed to by its strategically favourable location not far from the border with Italy. As such, it was a desired destination of Italic colonists, while we must not forget the settlement of autochthonous population (Celeia), which was a solid framework for the development of an important Roman town. Local personages definitely contributed to that; this was the elite that collaborated with the “invaders” and in this way actively contributed to the swifter advancement of Romanisation (an example is Caius Iulius Vepo – CIL III 5232 = RICE 105). From the second half of the 3rd century onwards, the situation in the Roman Empire changed drastically in many fields of life. Crisis struck many places. The East Alpine territory was especially exposed to the events in the time of emperors of the Constantinian dynasty. However, it appears that Celeia maintained its prominent role in this period, since it is the only town in this part of the empire where imperial inscriptions of the mentioned emperors have been preserved.*

Cuvinte-cheie: *inscripții imperiale, împărați din dinastia constantiniană, teritoriul est-alpin, secolul al IV-lea.*

Rezumat: *Inscripții imperiale ale dinastiei constantiniene la Celeia.* Numeroase argumente vorbesc în favoarea faptului că, atunci când a fost înființată provincia romană Noricum, Celeia a fost unul dintre cele mai importante orașe noricane, la care a contribuit cu siguranță locația sa strategică favorabilă, nu departe de granița cu Italia. Ca atare, a fost o destinație dorită de coloniști italici, în timp ce nu trebuie să uităm așezarea populației autohtone (Celeia), care a reprezentat un cadru solid pentru dezvoltarea unui important oraș roman. La aceasta au contribuit și personalități locale; este vorba despre elita care a colaborat cu „invadatorii” și în acest fel a contribuit activ la avansarea mai rapidă a romanizării (un exemplu este Caius Iulius Vepo – CIL III 5232 = RICE 105). Din a doua jumătate a secolului al III-lea, situația din Imperiul Roman s-a schimbat drastic în multe domenii ale vieții. Criza a lovit multe locuri. Teritoriul est-alpin a fost expus în special evenimentelor din vremea împăraților dinastiei constantiniene. Cu toate acestea, se pare că Celeia și-a menținut rolul proeminent în această perioadă, întrucât este singurul oraș din această parte a imperiului în care s-au păstrat inscripții ale constantinizilor.

VETERUM PRINCIPUM EXEMPLA SUPERARE: UN MOTIV RETORIC ȘI IDEOLOGIC ÎN EPIGRAFIA, ISTORIOGRAFIA ȘI ORATORIA LATINĂ TÂRZIE

Nelu ZUGRAVU

(Centrul de Studii Clasice și Creștine, Facultatea de Istorie,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

Keywords: *epigraphy, historiography, late Latin oratory, imperial ideology, exempla, princeps optimus, clementia, civilitas.*

Abstract: *Vererum principum exempla superare: A rhetorical and ideological motif in late Latin epigraphy, historiography and oratory.* Our contribution analyzes an ideological and rhetorical motive present in the late Latin epigraphy, historiography and oratory of pagan orientation that can be subsumed to the formula *veterum principum exempla superare*. It reflects the desire assumed by the late emperors and the apparatus of the Court to find a model, ideal emperor, whose virtues and deeds correspond and surpass not only those of the great personalities of the royal and republican history of Rome, but especially those of the sovereigns of the early Empire; in other words, a new *optimus princeps*. Those who made the epigraphic dedications, the authors of the historical writings and the oratories used relatively similar procedures: formulas such as *super omnes principes, super omnes priores principes, omnes retro principes, super omnes retro principes, omnium retro principes*; words to the superlative degree (*indulgentissimus, fortissimus, felicissimus, piissimus, clementissimus, providentissimus, invictissimus, nobilissimus, victoriosissimus, maximus, humanissimus* etc.); comparisons in favor of the reigning emperor between *virtutes imperatoriae* (*indulgentia, felicitas, pietas, clementia, virtus, gloria, benivolentia, iustitia, munificentia, sanctitudo, provio, humanitas, amicitia* etc.). The proposed models are diverse, but the general impression left by these communication tools is that, in the political and social conditions of the late Empire, characterized by the establishment of imperial absolutism, excess of power and arbitrariness, an attempt was made to draw a model of a new *princeps civilis* in the tradition of Trajan – therefore, *possessor, above all, of clementia, part of civilitas.*

Parole-chiave: *epigrafia, storiografia, oratoria latina tardoantica, ideologia imperiale, exempla, princeps optimus, clementia, civilitas.*

Riassunto: *Vererum principum exempla superare: Un motivo retorico e ideologico nell'epigrafia, nella storiografia e nell'oratorio latina tardoantica.* Il nostro contributo analizza un motivo ideologico e retorico presente nell'epigrafia, nella storiografia e nell'oratorio latina tardoantica di tradizione spirituale pagana che può essere sussunto nella formula *veterum principum exempla superare*. Rispecchia il desiderio assunto dai principi tardi e

dall'apparato della Corte di trovare un imperatore modello, ideale, le cui virtù e atti corrispondano e superino non solo quelli delle grandi personalità della storia reale e repubblicana di Roma, ma soprattutto dei sovrani del primo Impero; in altre parole, un nuovo optimus princeps. Coloro che hanno messo le iscrizioni, gli autori di scritti storici e gli oratori hanno usato procedure relativamente simili: formule come super omnes principes, super omnes priores principes, omnes retro principes, super omnes retro principes, omnium retro principes; superlativi (indulgentissimus, fortissimus, felicissimus, piissimus, clementissimus, providentissimus, invictissimus, nobilissimus, victoriosissimus, maximus, humanissimus etc.); confronti a favore dell'imperatore regnante tra virtutes imperatoriae (indulgentia, felicitas, pietas, clementia, virtus, gloria, benivolentia, iustitia, munificentia, sanctitudo, provisio, humanitas, amicitia etc.). I modelli proposti erano diversi, ma l'impressione generale che lasciano questi strumenti di comunicazione è che, nelle condizioni politiche e sociali del tardo Impero, caratterizzate dall'instaurazione dell'assolutismo imperiale, dall'eccesso di potere e dall'arbitrio, si è cercato di tracciare un modello di un nuovo princeps civilis nella tradizione traiana – quindi, possessore soprattutto della virtù clementia, parte della civilitas.

Cuvinte-cheie: *epigrafe, istoriografie, oratorie latină târzie, ideologie imperială, exempla, princeps optimus, clementia, civilitas.*

Rezumat: *Contribuția noastră analizează un motiv ideologic și retoric prezent în epigrafia, istoriografia și oratoria latină târzie de orientare păgână care poate fi subsumat formulei veterum principum exempla superare. Ea reflectă dorința asumată de împărații târzii și de aparatul Curții de a găsi un împărat model, ideal, ale cărui virtuți și fapte să corespundă și să le depășească nu numai pe cele ale marilor personalități ale istoriei regale și republicane a Romei, ci mai ales pe cele ale suveranilor Imperiului timpuriu; cu alte cuvinte, un nou optimus princeps. Cei care au pus inscripțiile, autorii scrierilor istorice și oratorii au folosit procedee relativ asemănătoare: formule precum super omnes principes, super omnes priores principes, omnes retro principes, super omnes retro principes, omnium retro principes; superlative (indulgentissimus, fortissimus, felicissimus, piissimus, clementissimus, providentissimus, invictissimus, nobilissimus, victoriosissimus, maximus, humanissimus etc.); comparații în favoarea împăratului domnitor între virtutes imperatoriae (indulgentia, felicitas, pietas, clementia, virtus, gloria, benivolentia, iustitia, munificentia, sanctitudo, provisio, humanitas, amicitia etc.). Modelele propuse sunt diverse, dar impresia generală pe care o lasă aceste instrumente de comunicare este că, în condițiile politice și sociale ale Imperiului târziu, caracterizate prin instaurarea absolutismului imperial, excesul de putere și arbitrarul, s-a încercat trasarea unui model al unui nou princeps civilis în tradiția traianică – așadar, posesor, înainte de toate, a lui clementia, parte a lui civilitas.*